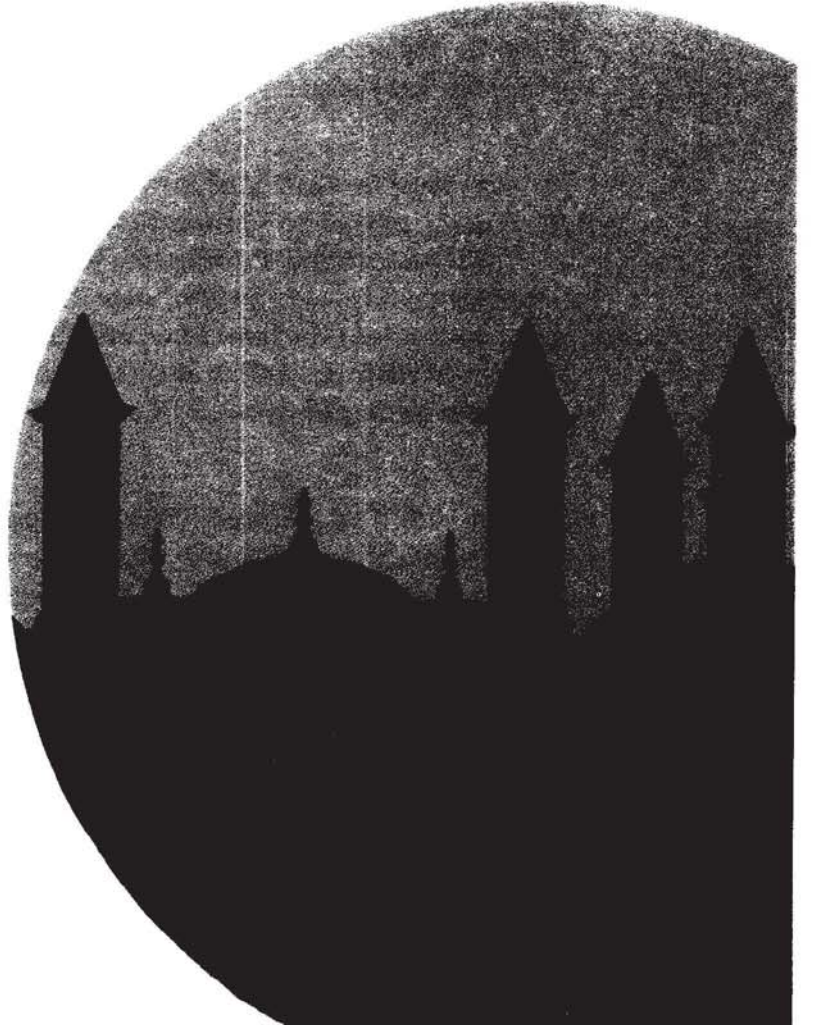

dindarlık ve diyanet

EJDER OKUMUŞ

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Türkiye’de dindarlığın şekillenmesinde pre-modern dönemlerle modern dönemler arasında, devlet merkezli bir ayrımla, Osmanlı Devleti dönemiyle Cumhuriyet dönemi arasında devlet kurumlarının topluma yön vermesi bakımından birtakım benzerlikler bulunmakla birlikte yeni rejimin kurulmasından sonra devletin ulus devlet olmasıyla da doğrudan ilgili olarak toplumu, özellikle de ideoloji ve din konusunda daha fazla yönlendirmeye ve dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir. Söz konusu yönlendirme çabasında Cumhuriyet’in Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunu tesis ederek halkın din anlayışı ve yaşayışı üzerinden bir tür kontrol mekanizması geliştirmek ve toplum katında meşrûluğunu elde etmede dinden azami ölçüde yararlanmak istediği anlaşılmaktadır. Denilebilir ki, Cumhuriyet sonrası yeni rejim, toplumun itaatini sağlamada dinin çok büyük bir yerinin olduğunu tespit etmiş ve bu tespitte göre bir din politikası geliştirmiştir; DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), bu politikanın önemli bir parçası olarak inşa edilmiş ve din konusunda Türk halkını aydınlatma görevini üstlenmiştir.

Diyanet Dindarlığı

Türkiye’de Cumhuriyet sonrası dindarlığın vücut bulmasında, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Anayasa ile belirlenen görevleri kapsamında yaptığı dinî faaliyetlerin büyük etkisi olduğu muhakkaktır. Denilebilir ki bugün Türkiye dindarlığından bahsediliyorsa, bunda en büyük pay, belki de Diyanet’indir.

Diyanet’in Türk toplumu üzerinde bilgilendirici, eğitici ve yönlendirici etkisi bulunmaktadır. Camilerde, Kur’an kurslarında sahip olduğu dinî otoriteyle, bilgi, inanç ve ibadet gibi temel boyutlardaki yönlendiriciliğiyle halkın dindarlığının oluşumunda oldukça etkili olmuştur. Yayıncılık faaliyetleri; ilmi-haller, mealler, siyer kitapları, hadis kitapları, takvim yazıları, aylık ve akademik dergiler ve diğer faaliyetler yoluyla Diyanet İşleri Teşkilatı, Türkiye’de genel bir üst dindarlık oluşturmuştur. Camilerde imamların halka anlattığı din, Cuma günleri verilen hutbeler, vaazlar, Kur’an kurslarında verilen dersler, halkın istediği konularda verilen fetvalar vs. Türkiye’de dindarlığın kendine özgü gerçeklik bulmasında oldukça işlevsel ve etkilidir. Çeşitli dinî toplantı, program, sempozyum veya törenlerde Diyanet’in, Diyanet Vakfı’nın veya Diyanet’e bağlı olarak görev yapan din görevlilerinin kendine özgü bilgi aktarımı, Türkiye’de toplumun dindarlığının oluşumunda önemli roller icra etmiştir.

Diyanet’in Türk toplumu üzerinde bilgilendirici, eğitici ve yönlendirici etkisi bulunmaktadır. Camilerde, Kur’an kurslarında sahip olduğu dinî otoriteyle, bilgi, inanç ve ibadet gibi temel boyutlardaki yönlendiriciliğiyle halkın dindarlığının oluşumunda oldukça etkili olmuştur.

Denilebilir ki DİB vakıf hizmetleriyle birlikte, ibadet, eğitim, bilgilendirme gibi faaliyetlerde bulunarak Türk halkının dindar olarak yaşamalarına katkıda bulunmaktadır. Bu katkı ise oldukça derin ve geniştir. Öyle ki Diyanet mezkur alanlarda halkla o kadar iç içedir ve dinî konularda o kadar etkilidir ki bunu anlamak için örneğin görevleri kapsamında Cami ve mescitlerin idaresinde, Hac ve umre organizasyonlarında, fetva vermede veya dinî soruları cevaplama, vaaz ve irşat faaliyetlerinde, hutbelerde, çe-

şitli konferans, toplantı, ulusal ve uluslararası sempozyum, şura veya programlarda, Kur’an kurslarında, eğitim merkezlerinde vs. sahip olduğu geniş yetki ve ilgilere, hatta Türkiye’nin dışında pek çok ülkede yürüttüğü dinî faaliyetlere bakmak yeterlidir.

Diyanet’in Türkiye’de dindarlığın oluşum ve biçimlenmesindeki etkilerinin ne boyutlarda olduğunu, bunların yanı sıra, halkın büyük çoğunluğunun ibadet vakitlerini (ezan, namaz, Ramazan orucunun başlangıç ve bitişi, bayramların başlangıcı gibi), fitir sadakası ve zekat miktarlarını belirlemede Diyanet’in kararlarına tâbî olmasında da görmek mümkündür. Bu ve bunun gibi konularda anlaşılan odur ki halk Diyanet’i birleştirici bir kurum olarak görmektedir.

Türkiye’de Diyanet’in dindarlığın oluşumuna etkisi kabaca iki ana dönemde ele alınabilir. Birinci dönem, kurulduğu 1924’ten 1950’ye kadar geçen süreyi kapsayan tek partili dönem olarak tespit edilebilir. Esasen bu dönem de kendi içinde en az iki döneme ayrılabilir, fakat tek partili dönemi tek dönem olarak almamızı sağlayacak genel bir yapısal özellik bulunmaktadır; dolayısıyla tek parti dönemini tipolojimizde birinci dönem olarak alabiliriz.

Tek partili dönem, Türkiye’de halkın dindarlığına, Diyanet’i de aşacak şekilde belki de en çok müdahale edildiği bir dönemdir. Türkiye dindarlığının devletin istediği şekilde “dinde reform” mantalitesi içinde biçimlendirilmek istendiği ve bu yönde politikalar izlendiği, kararlar alındığı ve uygulamalara gidildiği birinci dönemde, Türk halkının din anlayışından tutun, ibadetlerine varıncaya kadar geçmişten büyük ölçüde farklı bir din ve dindarlık oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkçe ezan ve ibadet gibi uygulamaların da yer aldığı bu dönemde halkın din eğitimi kaynak ve kurumlarının da oldukça sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu, Diyanet İşleri Teşkilatı’nı da oldukça sınırlandıran ve zor durumda bırakan bir karar ve uygulamalar dönemidir.

DİB’in Türkiye’nin modern dindarlığının oluşumuna etkisinin ikinci dönemi, 1950’de başlayan çok partili süreci içermektedir. Esasen bu dönem her bir askerî darbe ve müdahale temelinde kendi içinde farklı dönemlerde ele alınabilir; fakat konumuzun sınırları içinde biz bu dönemi, iki ayrı tipte ele almak istiyoruz. Birinci tipi, çok partili siyasal yapının başlangıcı olan 1950’den Ak Parti iktidarı zamanın-

da Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun başkan olduğu 2002'ye kadar geçen zamanı, ikinci tip ise A. Bardakoğlu'nun dönemini içine almaktadır. Birinci dönem, her ne kadar kendi içinde her bir Başkan'a göre farklılıklar taşısa da Diyanet açısından genel olarak bir tür ilmihal dindarlığının, bir tür popüler dindarlığın hakim olduğu dönem olarak görülebilir. Bu dönemde çok partili hayatın getirdiği yeni durumla birlikte DİB, halka ilmihal sınırları içinde popüler bir dindarlık biçimini sunmakla iktifa etmiştir. Elbette ilmihali aşan birtakım faaliyetler de yapmıştır. Ancak bu genel ilmihal dindarlığının sınırlarını zorlamamıştır (Okumuş, 2008).

1950-2002 arası, Diyanet'in halkın dindarlığının oluşumunda oldukça etkili kılındığı bir dönemi ifade etmektedir. Ezanın önceki haliyle Arapça okunmasına geçilmesinden Kur'an kurslarının artırılmasına kadar pek çok olay, bu dönemde Diyanet eliyle Türk toplumunun dindarlığının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bu süreçte istihdam edilen din görevlilerinin, Kur'an kursu öğretmenlerinin sayılarında hatırı sayılır bir artış olmuştur. Diyanet bugüne kadar geçen süreçte devasa bir dinî bürokratik yapıya kavuşmuş ve din hizmetlerini bu bürokrasiyle yürütmüş ve yürütmeye devam etmektedir.

İkinci dönemin ikinci tipinde Ali Bardakoğlu'nun başkan olmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nda farklı bir döneme geçildiğini söyleyebiliriz. Genel olarak Diyanet'in yapısında değişikliklere gidilmesine paralel olarak toplumun dindarlığına ilişkin faaliyetlerinde gözle görülür değişimlerin olduğu söylenebilir. Bu dönemde görece daha derin ve geniş bilgiyi öne çıkaran, yani ilmihal sınırlarını zorlayan, fakat aynı zamanda ahlâk ve samimiyet vurgusunu getiren bir dindarlık anlayışından bahsedilebilir. Bu dönemin farklılaşmasında Diyanet yönetiminde daha çok İlahiyatçı akademisyenlerin bulunmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Tam da Diyanet'teki akademisyenlerin akademik yaklaşımından dolayı Bardakoğlu döneminde Diyanet'te Türkiye'de bir tür yeni "akademik" dindarlığın ortaya konulmaya çalışıldığı söylenebilir (Bardakoğlu 2007d). Başkan Bardakoğlu'nun Diyanet'in üç önemli özelliğinden biri olarak saydığı bilimsel özgürlüğü açıklarken bilime verdikleri önemi ortaya koymaya çalışması da bu çerçevede zikredilebilir (Bardakoğlu 2007e).

Diyanet'te yeni dönemde en çok öne çıkan hususlardan biri, dindarlık konusunun sürekli olarak işlenmesi ve yukarıda ifade edildiği gibi sürekli olarak dindarlıkla ahlâk arasındaki ilişkinin önemine işaret edilmesidir. Gerek Diyanet'in yayın organlarının dosya konularında gerekse başta Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu olmak üzere yöneticilerin söz ve yazılarında ahlâka vurgu yapılması dikkat çekicidir (Bardakoğlu 2007e; 2007d; 2007a). Bardakoğlu döneminde "Bilgiye dayalı, ahlâk eksensli bir dindarlık anlayışının yaygınlaşması, Başkanlığın temel hedeflerinden" (Bardakoğlu 2007d) olduğu belirtilerek bilgi ve ahlâkın birlikte dindarlığı anlamlandırılmada öne çıkarıldığı görülmektedir.

Yeni dönemde, özellikle son 15-20 yıldır zaman zaman gündeme gelen bazı konularda da önemli değişiklikler yapıldığı gözlenmektedir. Örneğin günümüzde kadın dindarlığı Diyanet'in önemli ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır.

Bardakoğlu döneminin bir başka önemli özelliği, ilk kez bu kadar Sünniliğin dışında kalan kesimlerin, özellikle de Alevilerin dikkate alınmaya başlanmasıdır. Ne kadar mesafe alındığı tartışmalı olsa da Diyanet bu dönemde Alevilerle ilgili bir takım çalışmalar yapmıştır. Örneğin Aleviliğin temel kaynaklarını basıp yayımlama da bu faaliyetler kapsamındadır. Birinci dönemde uygulamada bir tür Hanefi merkezli dinî faaliyet veya politikalar öne çıkarken, bu dönemde bu aşılmaya çalışılmıştır. Aslında Diyanet'in resmi ve anayasal yaklaşımında hep mezhepler üstünlük benimsenmiştir. Fakat uygulamalar, hep Hanefilik merkezli olmakla eleştirilmiştir. Ancak Bardakoğlu döneminde uygulamalarda Şafiiğin yanı sıra özellikle Avrupa Birliği çerçevesinde daima gündeme getirilen Alevilik de dikkate alınmaya başlamıştır (Bkz. Bardakoğlu 2007c; 2007e).

Yeni dönemde, özellikle son 15-20 yıldır zaman zaman gündeme gelen bazı konularda da önemli değişiklikler yapıldığı gözlenmektedir. Örneğin günümüzde kadın dindarlığı Diyanet'in önemli ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Kadın çalışanların sayısında bu dönemde hatırı sayılır bir artış olmuş-

tur. Özellikle bayan fetva görevlileri, vaizler ve müftü yardımcılarının göreve getirilmesi dikkati çekmektedir. Kur'an kurslarının sayısının artırılması ve bu kurslara daha çok kadınların ilgi göstermesi sonucunda Kur'an kurslarında görev yapmak üzere çok sayıda bayan öğreticinin istihdam edilmesi de bu meyanda zikre değerlidir (Okumuş, 2008).

“Bir kamu kuruluşu olarak Diyanet’in üç temel özelliğinden bahsedebiliriz. Diyanetin ilk özelliği, devletin bütün kanunlarıyla, Anayasa’yla, Cumhuriyet’le, laiklikle hiçbir sorunu olmadan hizmet üretmesi ve hareket etmesidir. Diyanet’in ikinci özelliği özgür bir kuruluş olması, dinî bilginin özgürce üretilmesine ve sunulmasına özel önem vermesidir. Diyanet’in üçüncü özelliği ise sivil bir kuruluş olmasıdır.

Bardakoğlu’nun döneminde Diyanet’in farklılıklarını ifade ettiğini düşündüğümüz yukarıdaki bilgiler, yine Bardakoğlu’nun kendi döneminin Diyanet’ini kamusal, bilimsel özgürlük ve sivil olarak üç özelliğiyle tanımlamasıyla da ilgilidir. Bardakoğlu’na göre (2007e) “Bir kamu kuruluşu olarak Diyanet’in üç temel özelliğinden bahsedebiliriz. Diyanetin ilk özelliği, devletin bütün kanunlarıyla, Anayasa’yla, Cumhuriyet’le, laiklikle hiçbir sorunu olmadan hizmet üretmesi ve hareket etmesidir. Diyanet’in ikinci özelliği özgür bir kuruluş olması, dinî bilginin özgürce üretilmesine ve sunulmasına özel önem vermesidir. Diyanet’in üçüncü özelliği ise sivil bir kuruluş olmasıdır. Yani, halkın yaşayan dindarlığını ve dini taleplerini göz önünde bulundurarak, onu önemseyerek, ona uygun hizmet üretmek sivil bir kuruluş olarak diyanetin görevleri arasındadır.”

Diyanet’in Oluşumunda “Türkiye Dindarlığı”

Dindarlığın oluşumunda Diyanet’in etkisi olduğu gibi aslında Diyanet’in bir kurum olarak ortaya çıkmasında ve gelişmesinde de değişen şartlara göre gelenek olandan farklılaşan yeni dindarlık biçiminin etkisi olmuştur. Toplumun, Diyanet gibi bir kurumun din adına çalışmasını ve kendisine rehberlik yapmasını istediği anlaşılmaktadır. Diyanet’in olmasını veya kaldırılmasını savunan birtakım elit, ay-

dın veya daha başka bazı kişi ve gruplar bulunmakla birlikte halkın çoğunluğu Diyanet’in varlığını gerekli görmektedir. Nitekim cami veya Kur’an kurslarını yaptıran halk, buraya Diyanet tarafından görevli atanması için özel bir çaba harcamaktadır. İnşa ettirip hazır hale getirdiği cami ve diğer dinî binaların, Diyanet ile meşruluk elde etmesini istemektedir. Buralarda en iyi hizmetin Diyanet’in göndereceği görevlilerce verileceğine inanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu’nun özellikle medrese dindarlığının etkili olduğu yerlerde bunun tersi bir durum olmakla birlikte Türkiye nüfusunun kahir ekseriyetinin Diyanet’in dinî faaliyetlerini gerekli gördüğü söylenebilir. Ayrıca son yaşanan Avrupa Birliği eksensiz tartışmalar da göstermiştir ki Alevilerde de büyük bir kesim Diyanet’in kendileri için de işlerlik kazanmasını istemektedirler ki bu da Türkiye’de Alevilerin de Diyanet’in şekillenmesinde etkileri vardır. Nitekim Diyanet, söz konusu istekler doğrultusunda bazı arayışlara girmiştir (Bkz. Bardakoğlu, 2007e). Denilebilir ki Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de gerçekleşen sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vd. değişimler doğrultusunda kendini yeniden düzenleme ihtiyacı duymaktadır. Bir başka ifadeyle değişimle birlikte toplumun Diyanet’ten beklentileri artmakta ve ya değişmekte, Diyanet de ona göre kendini ayarlama gereği duymaktadır (Bardakoğlu 2007e).

Türk halkının popüler kültüründe kendi aralarında çıkan sorunlarda “Şeriat’a gitmek” veya “Şeriat’a sormak”, her zaman geçerliliği üst düzeyde bir yaklaşım olmuştur. Ayrıca imam nikahı, halkın hassasiyet gösterdiği ve vazgeçilmez gördüğü bir nikahtır. Gerek “Şeriat’a sormak”, gerekse imam nikahı gibi halkın önemseydiği hususlar, Diyanet’in konumunu güçlendirmektedir. Bu da Türkiye dindarlığının Diyanet’in oluşumunu ve biçimlenmesini etkilediğinin önemli bir göstergesidir.

Özetle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın biçimlenmesinde Türkiye dindarlığının etkisi olmuş ve olmaya devam etmektedir. Şu husus da unutulmamalıdır ki etkiler karşılıklıdır, fakat bir toplum mühendisliği projesinin önemli bir parçası olarak geliştirilen Diyanet’in Türkiye dindarlığının bugünkü şekline gelmesinde görece daha fazla etkiye sahip olduğu söylenebilir (Okumuş, 2008).

Eleştiriler

DİB, başta laik bir devlet yapısı içindeki varlığı ol-

mak üzere pek çok konuda muhtelif eleştirilere tabi tutulmuştur. Başkanlığın, öteden beri ortaya koyduğu din hizmetlerine bakıldığında, gerçekten de bazı ciddi problemlerle karşı karşıya olduğu, belki de bu problemlerden bir kısmını bizzat kendisinin ürettiği görülebilir. Örneğin Cumhuriyet sonrası camilerin mimari durumu, geleneksel mimarimizle de hiç bağı olmayan, köksüz, tarihsiz, estetikten yoksun görüntüsü, DİB etrafında tartışılan en önemli problemlerden biri olarak zikredilebilmektedir. Gerçekte mimari öylesine önemlidir ki, insanların dindarlıklarının şekillenmesine doğrudan etkide bulunmaktadır. Acaba Diyanet'in topluma bu konuda birkaç yıl öncesine kadar rehberlik ettiği ve birkaç yıldır da yeterince rehberlik ettiği söylenebilir mi? Aslında Türkiye'de genel mimariyi yönlendirecek olan da cami mimarisidir. Başkanlık bu konuda ciddi atılımlar yapabilir. Ezan konusu da, son dönemlerde kurumun ciddi çabaları olmasına rağmen sorun olarak ortaya getirilmeye devam edebilmektedir. Bu konu da esasen mimariyle bağlantılı bir problemdir. Halkın onca teveccühüne ve talebine rağmen Kur'an kurslarının diğer okullardan oldukça farklı olarak yetersiz fizik ortamlarda tesis edilmesi ve eğitim vermesi de gözden kaçırılmaması gereken bir problem olarak zaman zaman dile getirilmektedir. Yine son zamanlarda güzel gelişmeler olmakla birlikte hala çözülmesi beklenen ve gündeme getirilen bir sorun da halkın entelektüel yönünün geliştirilmesindeki yavaşlık veya aksaklıklardır.

Bu eleştirilerin burada zikredilmesinin sebebi, bu problemlerin, Türkiye'de Müslüman halkın dindarlığını da olumsuz etkilemesidir. Söz konusu problemlerin, hem zihniyet ve anlayış hem de yaşantı düzeyinde dindarlığın, Başkan'ın hep vurguladığı bilgiye dayalı, ahlak eksenli olarak oluşumunun önündeki en büyük engeller olması mümkündür. Tabii ki gerçekten bu problemler var mı yoksa varmış gibi üretiliyor mu, bu da tartışılmaya açılabilir. Fakat söz konusu problemler çerçevesinde Diyanet'in eleştirildiği de bir vakıadır. Belki de bu ve benzeri problemlerin var olması ya da varmış gibi tartışılması Diyanet'in ideolojik aygıt olma işlevini yerine getirmesi gerektiği gibi bir psikolojiyle hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Acaba Diyanet'in bahuş önde gelen idarî aktörlerinin, bu psikolojiyle hareket etmekten ziyade gerçekten toplumun din konusunda aydınlatılmasına önemli katkılar sunması ge-

rektiği gibi bir psikolojiden hareket etmesi, mümkün olabilir mi, olabilirse, hangi sınırlar içinde mümkün olabilir? Bu soru üzerinde de düşünülmesi faydalı olabilir.

Sonuç

Bu denemede, Türkiye dindarlığının modern Türkiye Cumhuriyeti'nin laik yapısı içinde çok önemli bir gücü elinde tutan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinî görev, yetki ve hizmetleriyle ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Genel anlamda, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dinî yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibâdet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu olarak anlayabileceğimiz dindarlık, sosyo-kültürel farklılıklar temelinde ülkelere, farklı yerel bağlamlara göre farklı dindarlıkları ifade etmek üzere tipleştirilebilir. Bu tipolojide ülkelerin genel ortak kültürel özelliklerinin olduğu varsayımından hareketle örneğin Mısır dindarlığı, İran dindarlığı, Türkiye dindarlığı, Sudan dindarlığı, Pakistan dindarlığı, Malezya dindarlığı gibi dindarlıklardan söz edilebilir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Türkiye dindarlığı, İslam'ın yerel bağlamları içinde Türkiye'de gerçeklik bulan İslamî

Etkiler karşılıklıdır, fakat bir toplum mühendisliği projesinin önemli bir parçası olarak geliştirilen Diyanet'in Türkiye dindarlığının bugünkü şekline gelmesinde görece daha fazla etkiye sahip olduğu söylenebilir.

dindarlığı ifade etmektedir. Genel olarak Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde sosyolojik anlamda bir üst-dindarlık olan Türkiye dindarlığı da kendi içinde farklı dindarlıkları barındırmaktadır ki bu dindarlıklara yine sosyolojik anlamda alt-dindarlıklar demek mümkündür. Söz konusu alt-dindarlıkların varlığını yadsımadan sınırları gevşek bir Türkiye dindarlığını kabul etmek, mümkün olabilir (Okumuş, 2007). Bu bağlamda Türkiye dindarlığı, kendi içinde çeşitli yerel dindarlıklara ek olarak geleneksel dindarlık ve modern dindarlık biçiminde iki ideal

tipte ele alınabilir. Ancak şu da belirtilmelidir ki bu iki dindarlık tipinden her biri saf olarak var olamaz; ikisinin iç içe olduğu durumlar çoktur. Ayrıca geleksel ve modern Türkiye dindarlığını, örneğin Sünni dindarlık ve Alevi dindarlık gibi diğer tiplerin her birinde görmek mümkündür.

Bu yazıda 1924'te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın modern Türkiye'de dindarlığın genel bir Türkiye dindarlığı olarak oluşması ve biçimlenmesinde çok önemli işlevleri bulunduğu tespit edilmiş ve vurgulanmıştır. Ayrıca Ali Bardakoğlu döneminin Diyanet tarihinde farklı bir dönem olduğundan bahsedilmiştir. Bardakoğlu döneminin, etkilerini görmek ve anlamak için görece uzun bir süreye ihtiyaç duyulan bir Başkanlık dönemi olduğunu da belirtmek gerekir.

Ali Bardakoğlu döneminde bu problemlerin tespiti ve çözümü konusunda kayda değer gelişmeler olmakla birlikte Diyanet'in daha köklü ve sürekliliği olan çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu çalışmalarını yürütürken de kurumun hizmet içi eğitimi çok daha geniş ve nitelikli olarak sürdürmesi ve bilhassa en üst düzeydeki idarecilerinin toplumun çeşitli kesimlerini kendilerini daha fazla eleştirmeye davet etmeleri, iyi bir yöntem olabilir.

Şu husus da belirtilmelidir ki, kurulduğu günden bugüne kadar geçen sürede yaptıklarına bakıldığında, DİB'nin, camilerin mimari boyutu, işlevleri, ezan, Kur'an kursları, vaaz ve hutbelerin içeriği, halkla ilişkiler, din görevlilerinin, özellikle imam-hatiplerin entelektüel vb. durumları gibi konularda görmezlikten gelinmeyecek bir takım problem ve zaafiyetleri bünyesinde barındırdığı görülebilir. Bu problemlerin halkın dindarlığının çarpık biçimlerde oluşmasında etkili olduğu yadsınamaz. Yaptığımız tipolojiye göre Ali Bardakoğlu döneminde bu problemlerin tespiti ve çözümü konusunda kayda değer gelişmeler olmakla birlikte Diyanet'in daha köklü ve sürekliliği olan çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu çalışmalarını yürütürken de kurumun hizmet içi eğitimi çok daha geniş ve nitelikli olarak sürdürmesi ve bilhassa en üst düzeydeki idarecilerinin toplumun çe-

şitli kesimlerini kendilerini daha fazla eleştirmeye davet etmeleri, iyi bir yöntem olabilir. ■

kaynaklar

Bardakoğlu, Ali (2007a). "Başyazı". <http://www.diyane.gov.tr/turkish/sureliyayinoku.asp?sayi=154&yid=1513&sayfa=1>.

Bardakoğlu, Ali (2007b). "Başyazı". <http://www.diyane.gov.tr/turkish/sureliyayinoku.asp?sayi=163&yid=1550&sayfa=1>.

Bardakoğlu, Ali (2007c). "Takdim". <http://www.diyane.gov.tr/turkish/default.asp>. 18.05.2007.

Bardakoğlu, Ali (2007d). "Başyazı". <http://www.diyane.gov.tr/turkish/sureliyayinoku.asp?sayi=159&yid=1484&sayfa=1>, 22/03/2007.

Bardakoğlu, Ali (2007c). "Din ile Özgürleşme: Türkiye Tecrübesi". <http://www.diyane.gov.tr/turkish/bildiri.asp?id=106>, 22/03/2007.

Okumuş, Ejder (2007). "The Local Contexts of Islam", 70th Annual SSS Meeting, Southern Sociological Society, Atlanta, ABD.

Okumuş, Ejder (2008). "Turkey-Religiosity and the PRA", *The Muslim World*, 98 (2-3), 2008, ss. 345-362.